

Il-križi ta' l-identità fil-poežija mis-snin sittin 'l hawn

Norman C. Borg

Daħla

Is-snин sittin ġabu magħhom f'Malta moviment letterarju li, bħalma ġara fi żminijiet oħrajn, kien l-ewwel u qabel kolloks effett dirett taż-żmien; mera tal-qagħda soċjali u politika; kumment persunali tal-poeta, kemm jekk pożittiv sew jekk negattiv, tal-qagħda spiritwali tal-bniedem f'dak il-limitu ta' lok u żmien partikulari.

Forsi aktar minn qatt qabel, il-poeta sar konxju tal-problemi soċjali u politici, fi żmien meta l-Indipendenza ġabet magħha, għall-bidu, speċi ta' ewforija ġdida, iżda anki sens ta' dubju u incertezza. It-tifrix tal-komunikazzjoni u l-informazzjoni fetaħ lill-gżira għad-dinja ta' barra hafna aktar minn qabel, biex il-poeta sar konxju tal-fatt li hu ma kienx biss Malti fil-gżira ta' Malta, iżda anki bniedem f'dinja hafna akbar. Malta kienet biss mikrokożmu f'makrokożmu hafna aktar wiesa', fejn ingustizzji u tbatija kienu aktar qliel. Il-poeta għalhekk huwa aktar konxju minn dak li jinsab lilhinn mix-xtut tal-gżira, kif juri f'kitbiet bħal *Arizona* (Achille Mizzi), *Odessa* (Charles Coleiro), *Milied f'Bejrut* (Joe Friggiere) jew *München 72* (Victor Fenech).

Kien minn hemm barra wkoll li, wara kollox, waslu ideat, filosofiji u modi ġodda kif l-istudujuż u l-poeta tgħalleml ihares lejn dinjetu, u ħsibijiet ġodda bħal ma kienu ta' Freud, Jung u Nietzsche, kif ukoll modi relativament ġodda ta' kitba bħalma kienu dawk ta' Apollinare, Pound u Eliot, halley l-effett tagħhom fuq il-poežija Maltija tas-snин sittin u dik li ġiet warajha.

Immaturaw għaldaqstant viżjonijiet u interpretazzjonijiet ġodda tal-'jen' fil-poeta, tar-relazzjonijiet tiegħu mal-proxxmu u ma' dak li kien madwaru, u sahansitra tar-relazzjoni tiegħu ma' Alla. Bdiet tidher b'hekk križi ta' identità fil-poežija Maltija li, anki jekk forsi b'xi mod jew ieħor digħi kienet teżisti qabel, tlahħmet sew u hadet sura bħala križi ġdida sewwasew fiż-żmien meta Malta kisbet l-identità ġdida tagħha bl-Indipendenza.

Il-križi nazzjonali

Bil-miġja ta' l-Indipendenza politika għal Malta bilfors li kellha ssaltan, imqar

jekk għal ftit żmien, dik l-atmosfera ta' twelid ġdid, ta' patrija żaghżugħha bl-ambizzjonijiet partikulari tagħha. Charles Vella jevoka din l-atmosfera f' *Settembru*, fejn insibu versi ta' tama hekk kif il-poeta, permezz tax-xahar ta' Settembru, juri kontinwità u rabta ma' l-istorja: l-istess Settembru li ġarrab l-Assedju l-Kbir, ir-rewwixta ta' Dun Mikiel Xerri u shabu u l-bombardamenti fit-Tieni Gwerra, issa qed jara lil Malta tikseb l-Indipendenza. Il-poeta hawnhekk għadu qed jitkellem f'isem il-poplu, mimli tama u li bi ħġaru jħares 'il quddiem. Bħala għanja hija speċi ta' sekwenza logika li tkompli fejn halliet il-poezija patrijottika ta' qabel. Wara l-ġħajta ta' għaqda u solidarjetà kontra l-barrani issa tinstama' l-ghanja tas-sodisfazzjon u tar-riżoluzzjoni. Iżda hawnhekk ma għad hawn l-ebda ħjiel ta' dak id-diżordni mentali, dubji u kunflitti li sejkun l-karatteristika ewlenja tat-tieni generazzjoni tal-poezija Maltija, kif iqisha Peter Serracino-Inglott.¹

F'dan is-sens huwa bla dubju ta' xejn li jekk hemm xi haġa komuni bejn l-ghanja ta' Vella u *l-ghanja ta' settembru* ta' Mario Azzopardi, din hija biss ix-xahar ta' Settembru u t-tifsira storika tiegħu għal Malta. Digħi mill-kliem fil-parentesi li Azzopardi jpoġġi taħt isem il-poezija, jistgħu jidhru ċerta ironija u mod ċiniku li huma daqstant karatteristiċi fil-vers ta' Azzopardi. Għal Azzopardi dan il-ħelsien politiku huwa biss dahka fil-wiċċ, għax il-moħħ (u għaldaqstant l-ispirtu) għadu marbut, imrażżan. Dak li jħasseeb madankollu huwa l-fatt li meta l-poeta jazzarda jifta ghajnejn il-poplu dwar dan jingħadd bħala miġnun u jitwarra. Il-poplu huwa aljenat wisq biex jirrealizza l-verità.

Maż-żmien id-diżappunt tal-poeta jsib l-istabbiliment il-ġdid bħala l-ġħajnejn tiegħu. F' *Burokrazija*² Victor Fenech jattakka lill-'establishment' li qed johnoq lill-individwalizmu tal-poeta. F' *Illum l-Istabbiliment* jimplika li ftit li xejn hemm tibdin minn sistema ta' tmexxija għal oħra. Hawnhekk m'hawnx aktar għajta politika għal tmexxija indipendent, iżda d-diżappunt wara l-ġħarfien ta' illużjoni.

Iżda għalkemm hemm din l-ostilità reċiproka bejn il-poeta u l-istabbiliment, jibqa' l-fatt li l-poeta Malti jistmerr ukoll l-atteggjament passiv għall-ahħar ta' poplu li darba kien iqum faċilment kontra l-barrani. Issa, skond Mario Azzopardi, il-poplu huwa aljenat u indifferenti. Fil-poezija tiegħu *Repubblika* jistħajjal lill-poplu Malti tifel zgħir ferħan b'ġugarell ġdid li għadu kemm kiseb (il-kopp tan-najlon). Kuntent bil-kisba tiegħu xorta waħda t-tifel għadu mhux kapaċi jagħmel użu tajjeb minnha: "bla ħut mank imzazen ma l-lixxa". Minflok, jintilef wara influwenza barranija (il-bjonda min-nord) anki jekk fil-fatt din l-influwenza ma taqbilx għal kolloks mal-karatteristika Maltija u hija żjeda artificjali (appendiċċi). Ix-xbieha tax-xahar tirrappreżenta lil Malta awtentika, dik li hi naturali, bil-karatteristiċi l-qodma tagħha (il-qlebi tal-bdiewa u s-sajjieda). L-illużjoni hija li t-tifel jaħseb li bil-kisba ta' dak il-

kopp immatura f'salt ("xjaħ seklu f'daqqa"). Imma n-natura vera tal-Malti, dik li forsi fl-imghoddi rexxielha tkeċċi lill-barrani billi "żmuntat l-ġhelm tal-wisgħa", fil-verità ma mmaturat xejn ("xerqet fis-salm tal-patrija") u ntelqet f'indifferenza u apatija liema bħalha ("reġgħet torqod ngħas l-ilma").

Din l-istmerrija lejn poplu indifferenti tieħu xejra oħra f'Daniel Massa, li jimplika saħansitra li l-poplu m'għandux rieda tiegħu u li jaċċetta kulma jiġi mogħti lilu mingħajr ma jitniffes. F'Monologu mill-Gżira ta' l-Isponoż huwa ovvju dd-iżappunt tal-poeta fil-mod činiku li bih il-kliem huwa mqiegħed. Id-diżappunt hawn huwa doppju, u jiġbor fih iż-żewġ aspetti li fil-poeti l-ohrajn rajna għalihom: diżappunt bl-istabbiliment, li huwa ipokrita u jdawwar il-kliem kif jaqbillu; u diżappunt bil-poplu li lest li jibla' kulma jintqal lilu. Bhall-isponoż, il-poplu jixrob kolloks u malajr. Permezz tat-ton činiku tal-monologu l-poeta jinqata' minn ma' l-istabbiliment, u juri li ma jrid ikollu xejn x'jaqsam miegħu. Mill-banda l-ħatra, bil-mod kif juža l-metaphora ta' l-isponoż ghall-poplu juri biċ-ċar ukoll li lanqas irid ikollu x'jaqsam ma' dan: għalda qstant il-poeta jiżola ruhu għal kolloks mis-soċjetà ta' madwaru. Dan l-attegġġament ukoll huwa aspett karakteristiku tal-poezija Maltija moderna.

Dan id-diżappunt ġenerali se jsib it-togħma qarsa ta' l-illużjoni. It-tfajla min-nord ta' Azzopardi issir aktar konkreta f'Fenech li f'Din l-Art Ħelwa, Din l-Art li Alla Tana jilmenta l-fatt li deħlin wisq barranin jazzettaw f' Malta waqt li hafna Maltin qed jemigraw. Permezz ta' teknika partikulari, Fenech johloq sens ironiku miġjud mill-versi alternati bil-Malti u bl-Ingliż u li juru ż-żewġ uċuħ tal-munita. Waqt li l-Maltin ħerġin mill-gżira, il-flus deħlin, imma ghall-kapitalisti barranin biss. Ir-referenza għal Mr. Livingstone timplika spedizzjoni f'art imbiegħda u forsi anki kolonizzazzjoni, tant li fl-ahħar Fenech igieghel wieħed jiddubita jekk Malta spicċatx tassew minn kolonja. Alla tana din l-art, ifakkarna Fenech fl-isem tal-poezija: u aħna lil min qed nagħtuha?

Forsi dan kollu huwa kawża ta' l-indifferenza u l-aljenazzjoni li waqa' fihom il-poplu. Kif jgħid Azzopardi f'assedju stil 67 il-poplu huwa wisq medhi jfakk kar kriżijiet storiċi bħall-Assedju l-Kbir milli jara x'jagħmel b'dawk aktar gravi tal-preżent. Oliver Friggieri f'Malta Żaghżugħha josserva li d-dħażżeen tas-sagħiċċi ta' żmien il-qedem m'għadhomx jidhru. Id-dmija ta' min miet fl-Assedju l-Kbir inxtorbu fil-blatt. Il-krib tal-feruti m'għadux jidhwu: xejn m'għad baqa' għajnej eku tat-tbatija taħt il-hakkiem. Dan hu kollu fil-passat, iżda tant dahal fil-poplu li sar parti naturali mill-ambjent tiegħu. Il-poplu m'għadux ihoss bhal qabel. Donnu l-poplu jinsa li l-umanità, kif jimplika J.J. Camilleri f'Lit-Tork, hija aktar importanti mill-patrijottiżmu.

Hu x'inhu, jidher sew mill-poezija Maltija li l-poplu għaddej minn żmien

politiku fejn mhuwiex ġert għal kolloks mill-identità tiegħu. Il-poplu huwa mitluf f'duwalizmu paradossal li ftit li xejn jista' jagħmillu ġid: irid ikun indipendent u ma jridx; huwa aljenat b'wisq tradizzjonijiet u ftit li xejn konxju minn problemi soċjali; m'hawiex matur bizzżejjed biex jagħzel minn jeddu. Ix-xbieha fi *Protesta Maltija ta'* Oliver Friggieri hija diretta: Malta, friska friska fl-Indipendenza tagħha, hija mitlufa u mgerfxa, ma tafx eż-żarru fejn sejra, ma tafx għal kolloks x'taqbad tagħmel b'dan il-ħelsien hesrem li ġie fuqha: forsi għadha mhijiex ippreparata bizzżejjed għal tmexxija awtonoma: forsi għad għandha bżonn timmatura aktar. Il-konfużjoni f'dan il-każ hija mpingiġja anki fil-qagħda tal-versi tal-poezija. Fejn ġeneralment insibu fi Friggieri endekasillabu b'ritmu regulari, hawnhekk insibu jalternaw kemm l-endekasillabu kif ukoll il-vers tat-tanax, mingħajr ebda regola partikulari u b'ritmu mhux regulari, speċjalment fejn juža x-xbieha tal-poezija bħala metafora ghall-pajjiż. L-ahħar xbieha, il-“vapur bla boxxla” hija bla dubju ta’ xejn wisq ‘il bogħod minn dik tal-“kaptan li wasal ġewwa l-port wara tempesti horox” li biha jiddeskrivi lil Malta Charles Vella f’*Settembru*.

Huwa sentiment ta’ iżolament fil-poeta hekk kif ihoss li m’għadux jista’ jikkomunika man-nies ta’ madwaru. U għalkemm f’*Innu lil Tribù b’Zewġ Bnadar* jiġi fid-dubju hux forsi tort tiegħu li dan huwa hekk, xorta wahda jħoss li hu lil art twelidu għadu jħobbha b’imħabba religjuża: “F’ghajnejk hemm xorta l-bewsa ħamra tixgħel ...”. Dan jimplika li fil-fatt huwa l-poplu li forsi nqata’ u kulma jmur qed isir aktar indiferrenti, aljenat, rieqed. Ix-xbieha tat-tribu fl-isem tal-poezija timplika ċiviltà inferjuri li għadha fi stat selvaġġ jew semi-selvaġġ: tribu ambivalenti, indipendent u mhijiex (zewġ bnadar). Huwa poplu li għadu mhawwad: “f’fomm in-nies sillaba mgerfxa”. Huwa poplu b’nuqqas ta’ interess u mingħajr ebda ġerqa: “baħar mutu jitniegħes ma’ dal-poplu”. Hijha t-tama tal-poeta li forsi għad jiġi żmien meta din is-sitwazzjoni tinbidel u l-kotra “terġa’ tlissen lingwa li nifshimha”. Izda l-kelma “forsi” mtennija fl-ahħar tagħti l-impressjoni li x’aktarx il-poeta mhuwiex daqstant konvint minn dan.

Il-qtigh-il-qalb f'dan is-sens jidher ukoll f'poeti oħrajn. F’*Hemm Raħal* Victor Fenech jirrealizza li s-sitwazzjoni reali, il-materjaliżmu (l-Escort) huwa ’l bogħod wisq mill-istat idilliku li qed johlom hu, fejn issaltan l-imħabba. F’*Din l-Omm li Tatna Isimha* barra milli talba persunali u mod individwali kif jikkomunika ma’ Alla, Fenech joffri l-Innu Malti miktub mill-ġdid, izda b’ironija u dżappunt, hekk kif il-viżjoni romantika qed tiispicċa u qed titlef dak is-seher tagħha. Maqbuda bejn żewġ estremi-tajjet Malta għaddejja mill-passjoni tagħha. Izda l-poeta juri d-dubju tiegħu jekk din il-passjoni tistax twassal ghall-irxoxt: irxoxt, f'dan il-każ, mhux biss spiritwali izda politiku u soċjali wkoll. Hawn huwa eżempju ta’ reliġjon u politika magħqudin flimkien b’ħila liema bħalha.

Il-križi spiritwali

L-identità spiritwali hija fil-fatt križi oħra li tidher sew fil-poezija mis-sittinijiet 'l-hawn. Tibda malli l-poeta jibda jħoss li r-religjon imħaddna minn dawk ta' madwaru mhixiex daqstant awtentika daqskemm forsi tidher minn barra. Din is-superficjalità tar-religjon tradizzjonalisti tista' tiehu għadd ta' xejriet differenti.

Skond *Niżla* ta' Charles Vella, il-bniedem qed iħossu mitluf għax mhux qed ifittem is-soluzzjoni tiegħu fil-fidi. Fi 'Blindfold' Albert Marshall jissuġġerixxi li l-individwu jitlef il-fidi u l-valuri ta' ġajtu permezz tal-maturitā u l-indipendenza u issa l-idoli l-ġoddha tiegħu huma banalitajiet materjalistici bħal dawk ta' l-'Awstralja Bar" u tat-'"talkies". Ir-ruħ tinsab f'qagħda mħawda għall-ahħar (kif murija mill-versifikazzjoni kumplessa tal-poezija). Il-poeta mitluf f'dan il-labirint ta' materjalizmu, m'għandux skop fil-hajja ("x' ser nagħmel") u jdur faċilment bħal pinnur ma' l-iċ-ċien żiffa li tonfoħ ("mur darb'oħra O.K."). Il-bniedem huwa dak li għammad ghajnejh bil-materjalizmu u li għaldaqstant ma jistax jara fejn hu sejjjer.

F'poezija bħal *Milied f'Bejrut* ta' Joe Friggieri, imbagħad, wieħed jara kemm iċ-ċiniżmu tal-poeta huwa ovvju hekk kif juža għanja popolari tal-Milied biex juri l-artificjalitā li kulma tmur qed taħkem iktar il-festa tal-Milied u kull festa reliġjuża oħra, waqt li l-poplu huwa indifferenti għall-ingħustizzu u l-qirda li qed isehħu f'pajjiżi 'l-boġħod mill-ġħajnejn u daqstant mill-qalb. Sentiment simili jħaddan Victor Fenech f'*Milied 70*, fejn jiddeskrivi Milied artificjali li jbieghed is-sens jew skop spiritwali aktar milli jagħtiż importanza. Hawnhekk il-poeta qed iħossu wahdu, mitluf qalb soċjetà aljenata fejn il-Milied jixbah aktar lill-karnival.

F'*Il-Bajja ta' San Tumas* Daniel Massa juža ħafna xbihat li jagħtu idea ta' kaos li qed joqrob minħabba l-aljenazzjoni tal-bniedem f'materjalizmu kważi pagan. Jidher li qed jimplika li dan il-kaos huwa viċin, billi jsemmi ż-żwiemel ta' l-apokalissi (darbejnj) u c-ċieki li jduru u jduru fuqhom infushom, bħall-irrieħ ta' uragan li jqaċċtu u jeqirdu minn kull fejn jgħaddu: dawn iċ-ċieki jfakkru x-xbieha ta' l-ispiralli, il-gyres f'poezija ta' Yeats bħal *The Second Coming, Demon and Beast* u appuntu *The Gyres*. Il-"*fidi*" tal-bniedem, f'dan is-sens, qiegħda taqa' biċċiet, dekadenti għall-ahħar.

Din l-hekk imsejha "fidi" tista' tkun ukoll arida, vojta, mingħajr ebda sentiment ġenwin, kif jissuġġerixxi Achille Mizzi f'*La Noche Oscura*. Il-metafora ta' l-isponza hawnhekk għandha skopijiet differenti minn dawk ta' Massa. Il-bniedem huwa bħal sponza fil-kapaċitā tiegħu li jixrob l-gherf u t-taghrif li jiskopri bl-intelligenza u bit-teknologija li għandu. Madankollu muhiwiex dan it-tip ta' għerf li jimla r-ruħ tal-poeta; u għaldaqstant din hija biss deżert, waqt li l-poeta għadu jixxennaq għal dik ix-xi haġa

li tista' tissodisfah spiritwalment ukoll. Iżda dak li toffri d-dinja huwa biss il-hall li jnessi u jaljena, imma li bih il-poeta ma jistejqerx.

Għall-ewwel, dan is-sentiment ta' materjalizmu, indifferenza, artificjalitā, aridità li jidher li hemm fir-religjon jista' jwassal għal speċi ta' protesta kontra Alla stess. Għal Achille Mizzi f' *Inġiniera Genetici* Alla forsi mhuwiex mejjet bħalma jgħid Nietzsche, iżda jkun tassew passiv u indifferenti jekk jippermetti lill-bniedem li jittanta jagħmel dak li għamel Hu: johloq il-hajja. Aktar milli lment fuq is-soċjetà li kulma tmur qed twarrab il-valuri morali, aktar milli talba lil Alla biex ma jitlaqx lill-moħħ imħawwad tal-poeta, din hija saħansitra protesta kontra Alla għall-indifferenza tiegħu fid-dawl tal-progress-rigress li għaddej minnu l-bniedem.

Karba simili toħroġ minn Victor Fenech f' *Telqien*, hekk kif il-poeta jħossu iżolat: mhux mill-proxxmu ta' madwaru, iżda minn Alla. Il-poeta hawn ukoll huwa mħawwad: is-sentimenti tiegħu jqabbilhom ma' xejriet tan-natura li huma vjolenti (beraq u ragħad), il-ħin kollu jiċċaqlu bla sabar (baħar jobrom). Iżda l-poeta jħoss li dan il-moħħ imħawwad huwa iżolat minn Alla wkoll. Fejn hu dak li raqqad it-tempesta? Fejn hu r-ragħaj? F' *Tghid Din Kumbinazzjoni?* (Oliver Friggieri) il-poeta jfittex lil Alla: ifittxu ghall-bidu bil-mod tradizzjonali (“fit-triq qadima tiegħi”) iżda qatt ma jirnexxil jilħqu. Wara jibda jfittex b'modi diversi, personali: iżda hekk ukoll il-poeta mhux sodisfatt, u jsaqsi lil Alla ghaliex dan in-nuqqas ta' kuntatt.

F' *meta jitbaxxa d-dawl* ta' Mario Azzopardi l-poeta jħoss il-fidi qed tonqos, u jistħajjal lil Kristu nnifsu ghajjen, diżappuntat bhallikieku t-tbatija tiegħu swiet għalxejn hekk kif l-ipokrisija tibqa' teżisti u l-bniedem jibqa' mitluf wara am-bizzjonijiet fiergħa (bħall-avvanzi tat-teknoloġija rrappreżentati mill-Apollo 8) li ma jagħtu l-ebda soluzzjoni ghax-“xmara inbid qares” li hija l-hajja jew għal faraġ spiritwali. U l-poeta, li lanqas jista' jsib kenn psikologiku/spiritwali fil-kurċifiss “ghajjen”, jidħol fih innifsu, jixtieq li jmur lura f’ġuġ ommu. Iżda bħal “kutra tas-suf”, din ix-xewqa ftit li xejn tiswa kontra l-aljenazzjoni u l-ipokrisija li jara madwaru.

Fid-dawl ta' din il-kriżi l-poeta jħares lejn ir-reliġjon u r-relazzjoni bejn u bejn Alla bil-harsa tiegħu persunali/individwali, lillhinn minn dik ‘preskriitta’ mill-istituzzjoni jew mid-domma. *Karola 67* ta' Victor Fenech, fil-fatt, hija għanja tal-Milied persunali. Ma tikkonformax mar-ritmu, stil u format stabbiliti. Trid tinqata' mit-tradizzjonijiet. Timplika sens ta' vojt fit-talba tradizzjonali, sens ta' taħlit materjalista u spiritwali li jnaqqas mill-qdusija, mis-sincerità tat-talba tradizzjonali. Il-poeta jrid ikellem lil Alla bil-mod persunali tiegħu ghax ihoss li l-mod tradizzjonali mhuwiex bizzżejjed. Madankollu l-poeta jingħaqad mal-proxxmu tiegħu: “ma nafux x’ahna nagħħmlu”. Hijha talba persunali, individwali tabilhaqq, iżda f' isem kulħadd.

F' *Polifemu* Joe Friggieri jqabbel lill-bniedem li jitlef il-fidi mal-ġġant b'għajnej waħda li jagħraf it-tradiment ta' Ulisse biss wara li jkun tard wisq u jagħma. "U ma tarax tħlief dalma / u kollox tifhem": il-bniedem ukoll, ħafna drabi, irid jiżabalja u jbatis biex forsi jifhem. Achille Mizzi jasal għall-konklużjoni (f' *Lil Alla Falz*) li Alla mhuwiex fix-xbihat cassi mibnija mill-ġebel u t-tafal u mżejnejna bi żmerald iż-djamanti: Alla huwa fil-bniedem innifsu, f'giśmu, fir-ruh, fil-ghadam, fin-nifs, fil-moħħ, fid-demm. Huwa Alla persunalu u forsi anki individwali. Jista' jkun ukoll li għall-poeta x-xbieha ta' Anubis mhi xejn għajr simbolu tar-relijjon Nisranija stess li, moħbija wara statwi, xbihat varji u riti kollettivi, ftit li xejn thalli lok għall-ispirtu awtentiku tal-fidi Nisranija.

Il-kriżi gewwiena

Madankollu l-gharfien ta' alla persunalu, individwali, jista' biss ikun soluzzjoni aħħarija li kieku l-poeta majkollux dik il-kriżi gewwiena li ħafna drabi tkisser il-“jien” fi tnejn jew anki f' mitt biċċa. Għax wara kollox spiss il-poeta jsib li huwa diffiċċi jhossu f'siktu miegħu nnifsu u għaldaqstant mas-soċjetà wkoll. It-tiftixa dejjiema tal-poeta tas-sittinijiet kienet ta' spiss gewwiena.

F' *Tifixa* Victor Fenech ifitħex promontorju, kuntatt, mal-bnedmin ta' madwaru, u forsi ma' Alla wkoll, imma mhux b'dak il-mod impost mis-soċjetà, mhux skond “il-jien illi għaġnuni”. Il-poeta jfitteż il-meżz persunalu tiegħu biex jibni relazzjoni ma' dak li hemm madwaru, u forsi dan il-meżz persunalu jista' jkun dak li jgħinu jagħraf sewwasew x'inhu “il-jien jien”: jittanta jagħraf lilu nnifsu billi jsib mezz individwali kif jingħaqad ma' dak li hemm lilhinn minnu.

Din mhijiex ħaża daqstant possibbli, u ħafna drabi nsibu li l-poeta jisfa iż-żolat, bħalma digħi deher. Ħafna drabi hija s-soċjetà stess li twarrab lill-poeta. Niftakru l-vers fl-ġħeluq tal-poežija ta' Azzopardi *għanja ta' settembru*: “bnew hitan trasparenti bejniethom u bejni”. Ir-raġuni ta' din l-ostilità tas-soċjetà lejn l-individwu hija sewwasew il-punt prinċipali ta' *Nistaqs* ta' Bernard Mallia, u li ddur fuq il-problema tal-komunikazzjoni bejn il-wieħed u l-ħafna. X'hemm li jimbotta lill-folla mill-wieħed? X'inhu dak li qed jistaqsi? Mallia ma jidħirx li jsib tweġiba għal dawn il-mistoqsijiet, anzi, fil-poežija *U l-Biki Żomm Għalik* isib li tassew m'hemm x-ftehim, m'hemm djalogu, iżda fuq kollox m'hemm mogħdrija. Fil-poežija jispikka ton-ċiniku, hekk kif il-poeta jikkonkludi li kulħadd jibqa' għal rasu, u hadd ma jindahal f'ta' hadd.

Drabi oħra, madankollu, wieħed isib li huwa l-poeta li jagħzel li jwarrab rasu minn mas-soċjetà: ifitħex rifuġju fl-“għar” persunalu tiegħu bħalma jagħmel Victor

Fenech f' *Burokrazija*, f' *Ittra lis-Sur Mexxej* u f' *Ergajt fl-Għar*. Philip Sciberras isostni dan f' *L-Oppost*. Hawnhekk huwa l-poeta li jinqata' minn mal-folla minn jeddu. Ma jridx jidtentika ruħu mal-folla, anzi jfitteż biex ma jkollu ebda rabta magħha.

L-identità tal-“jien”, fl-ahħar mill-ahħar, hija bilfors marbuta mal-kriżijiet l-oħra ta’ identità: političi, religjuži, socjali. F’ *sitwazzjoni 10 battal* (Mario Azzopardi) il-poeta jsib ruħu marsus bejn dawn il-lat differenti tal-križi ta’ l-identità: il-politika (is-suldat), ir-religion forsi wisq ritwalizzata u superstizzjuža (il-qassis), u s-socjetà aljenata bil-fieragħ (il-kantanta). “Id-dehen u l-fehmiet godda” l-poeta jixtri hom³ billi jagħmel ċaħda. X’inhi eż-żatt din iċ-ċaħda mhux ċar: forsi hija parti minn dak l-istess “jien” fiċ-ċentru tal-palk.

L-ostilità bejn il-wieħed u l-hafna tista’ tkun wara kolloks waħda minn hafna, fis-sens li l-poeta jagħraf li m’hemmx biss hemm il-križi ġewwiena bejn il-“jien” u l-“jien” fih innifsu: din tista’ tkun riflessjoni ta’ dak li jinstab barra, il-križi bejn bniedem u bniedem, raġel u mara, razza u razza. U forsi anki l-križi ġewwiena tista’ ssib soluzzjoni mqar jekk is-socjetà fiha nnifisha tkun kapaci tirkeb id-differenzi tagħha. Din tidher li hi t-tama ta’ xi poeti (*Hemm Rahal u Munchen 72* ta’ Fenech, *Lit-Tork* ta’ J.J. Camilleri, jew *Milied f’Beirut* ta’ Joe Friggieri fost oħrajn). F’ *Minn dal-Vjal I-Utopja Tiegħek* ta’ Doreen Micallef, ix-xewqa-ħolma tal-poetessa hi utopja fejn m’hemmx razziżmu (tfal suwed b’xagħar isfar) u m’hemmx politika li tifred lill-popli (“yankees” idoqqu l-balalakja).

Biss wieħed ma jistax ma jissuspettax li l-poetessa stess taf li din hija biss holma, xi haġa imposibbli: utopja tħisser “l-imkien”, u l-insistenza tagħha li tibqa’ ssejjah dan l-istat ta’ ħajja b’dak l-isem tista’ tagħti wieħed x’jahseb li din is-sitwazzjoni x’aktarx għadha remota wisq mir-realtà ta’ madwarna. Il-“jien” hawnhekk huwa maqsum fi tnejn: dak li jissielet u dak li jixtieq. Kemm l-azzjoni kif ukoll ir-rieda qawwija huma importanti għall-individwu biex iwasslu għal din il-ħolma. It-tama hija qawwija. Iżda jista’ jkun ukoll li l-fiduċja li għandu fih innifsu l-bniedem hija biss daħka fil-wiċċċ. Achille Mizzi jistħarreġ dan fi *Duende bil-konkluzjoni* li anki l-“jien” stess jista’ xi darba jgħib għal kollox. Kemm tassew huwa qawwi l-bniedem, bid-dehen u l-kapaċiタ tiegħu kollha jekk, fl-ahħar mill-ahħar, hemm il-mewt li ma jistax jirbaħha?

Għaldaqstant it-tiftixa tal-poeta tibqa’ sejra. F’ *Sangraal* ta’ Victor Fenech it-tiftixa ssir għal dak l-oggett sagru li jista’ jehles lill-bniedem mid-dubji u t-tbatijiet tiegħu billi jaġħi tħallix il-verità assoluta. Iżda l-bniedem għadu lsir tat-tensioni jiet psikologici (ix-xabla ta’ Damokle), tat-tbatija u l-ingħustizzja (l-ort u l-gharaq) u tal-kumplikazzjonijiet bla skop tal-ħajja (is-sriep lakuni). L-indifferenza għadha qawwija

wisq fil-bniedem: “jien nghid mhux / jien / u nkompli neżisti” quddiem it-tbatija ta’ haddieħor; għalhekk il-poeta jirrealizza li huwa paradoss li jibqa’ jittama f’ġustizzja u f’paċi (fizika u spiritwali). Il-frazi Pirandelljana “wieħed, xejn, jew mitt elf” tkisser il-“jien” f’elf dubju u mistoqsija u timplika li kollox huwa relativ u għaldaqstant paradossal: f’dan il-każ anki l-valuri. Quddiem dan id-diżappunt aħħari l-poeta jintelaq u jħalli kollox f’idejn id-destin, jew forsi f’idejn Alla: “fi ħdanek ntlaq l-ispirtu tiegħi”. Huwa bħallikieku jaqta’ qalbu mit-tiftixa f’din id-dinja, bit-tama li forsi dak li qed ifittex isibu fl-“eternità” lilhinn mill-ħajja.

Għeluq – struttura ġdida għal identità ġdida

Il-paradoss u n-nuqqas ta’ sens li l-poeti tas-sittinijiet sabu madwarhom ippruvaw jenfasizzawhom permezz ta’ strutturi moderni fil-kitba tal-poezija li fil-fatt kienet digħi ilhom jeżistu mis-seklu ta’ qabel fil-kontinent Ewropew. Kienet madankollu l-qagħda soċċali u psikoloġika tas-snin ta’ wara l-Indipendenza li kienet tixraq sewwa għal dawn l-istrutturi ġodda. Kull poeta msemmi hawn fuq b’xi mod jew ieħor wassal il-ħsieb tiegħu mhux biss bl-użu ta’ metafori differenti minn dawk tal-poeti tal-ġenerazzjonijiet ta’ qabel, iżda anki permezz tal-binja grammatikali u saħansitra viżiva tal-poezija kif miktuba fuq il-karta.

Wieħed jista josserva l-użu tal-vers libre f’poeziji bħal *Monologu mill-Gżira ta’ I-Isponoż* ta’ Massa, jew *Inġiniera Genetici* ta’ Mizzi, fejn ir-rima hija mwarrba għal kollox, u versi b’tul differenti huma mqegħdin flimkien. Tista’ tgħid li l-parti l-kbira tal-poeziji msemmija jagħmlu użu minn din it-teknika.

Dak li jolqot l-aktar l-għajnejn huwa bla dubju ta’ xejn il-projective verse, fejn il-poeta jqiegħed il-kliem tal-poezija fuq il-karta b’tali mod li ‘jpingi’ s-sitwazzjoni li jkun irid iwassal ghaliha bil-ħsieb. F’sitwazzjoni 10 battal ta’ Azzopardi, nghidu aħna, għandna x-xbieha tal-“jien” tal-poeta f’nofs il-palk, li fiha nnifisha digħi timplika c-ċentru ta’ l-attenzjoni. Il-poeta jenfasizza din is-sitwazzjoni billi jqiegħed il-kliem b’mod li viżwalment jevoka d-dwal tal-palk neżlin u cċentrat fuq il-“jien”:

blue beat	fil-plateja
filliera siġġijiet battala	
il-palk jixxgħel is-sistema	
ta’ l-egoċċentriżmu f’nofs	
il-palk hemm	
jien	

Fenech juža din it-teknika f'*Sangraal* biex jevoka l-passjoni ta' Kristu anki f'dawn iż-żminijiet fost l-indifferenza tal-bniedem. Il-kliem huwa mqiegħed forma ta' salib:

u fil-
 bogħod
 jinstema' damdim
 ta' xi msiemer
 fuq
 laħam
 imtertaq
 ma' zokk
 isserrat

Albert Marshall huwa saħansitra aktar stravaganti fi 'Blindfold', hekk kif jaqsam il-kliem stess ittra ittra.

Ta' min josserva wkoll l-*enjambement* modern kif użat minn dawn il-poeti, fejn is-sens ta' vers ikompli fil-vers ta' warajh mingħajr ebda waqfa, bħal, ngħidu aħna, fi *Protesta Maltija* ta' Oliver Friggieri. Victor Fenech jagħmel dan bil-partijiet grammatikali tal-kelma bl-effett li jħalli iktar impatt fuq il-hsieb wara l-kelma: "u ma / jehodhielek". Jekk wieħed jerġa' jħares lejn 'Blindfold' ta' Marshall isib eżempju aktar estrem: "tiddanda / n": eżempju viżiv tal-konfużjoni psikologika li l-poeta qed jipprova jittrasmetti.

Wieħed m'għandux jonqos li jsemmi wkoll il-poeproża karakteristika ta' Victor Fenech. Ghalkemm miktuba forma ta' proża, maqsuma f'paragrafi u stit li xejn versifikata, hija madankollu poezijsa fil-metafora tagħha u fuq kollox fir-ritmu u s-sillabazzjoni, kif jista' juri l-istudju dettaljat ta' Oliver Friggieri fl-antologija ta' Fenech *F'Altamira*, fejn hemm l-istħarrig tat-terminu poeproża. Barra mill-versifikazzjoni studjata Fenech għandu t-tendenza wkoll li jżellaq xi rima biex jenfasizza l-idea ċentrali tal-poeproża tiegħu, kif jidher f'dawn is-siltiet:

għax rajt ġuvni tal-bronz iħobb tfajla *pepprina*; u baqra b'żewġt irjus u sillu u *tina*.

(Hemm Raħal)

bla ħdura bla muntanji, bla xmajjar bla wesgħat; bi blat bħal ras il-poplu mix-xemx *ipnotizzat*.

(Din l-Omm li Tatna Isimha)

 LEHEN IL-MALTI

Jekk wieħed jaqsam is-siltiet f'versi, bil-kliem fil-korsiv (tiegħi) fit-tarf, dawn jagħmlu versi rimati b'ritm u regolari. Eżempji oħra jinsabu f'*Emikranja, Dik is-Sena il-*“*Luftwaffe*”, *Ribell* u *Milied 70* fost oħra jn.

Il-poeti tas-snин sittin u tas-snин ta’ wara kellhom tista’ tgħid l-istess temi x’jiżvolgu bħall-poeti tal-ġenerazzjoni ta’ qabilhom: patrijottiżmu, imħabba, reliġjon. Biss il-ħsibijiet tagħhom dwar is-suġġetti kienu bil-wisq differenti. Kellhom quddiemhom reallà oħra li bilfors kellha tbiddel il-viżjoni tagħhom tal-hajja u li għaldaqstant ġabett magħha hafna mistoqsijiet. Dahal id-dubju anki f’dak li darba kien sagru u l-identità ma baqgħetx daqshekk ċara: la nazzjonali, la socjali, la spiritwali u daqstant persunali. Iżda madankollu sforz biex tigħi stabbilita ġerta identità sar permezz ta’ l-istrutturi ġodda li dħallu fil-poezija. Dawn l-istrutturi servew biex jagħtu identità kollettiva lill-poeti moderni, li setgħet tifridhom mill-poeti aktar tradizzjonali. Fuq kollox servew biex jagħtu identità individwali anki lil kull poeta, identità li setgħet tifridhom wieħed minn iehor.

1. Ara d-dahla għall-parti msemmija “Il-Jien Taħt il-Martell”, f’*Linji Ġodda*, ed. P. Serracino-Inglott, KKM, 1973.
2. Is-sekwenza logika tan-narrattiva ta’ din il-kitba tkompli f’*Itra lis-Sur Mexxej u f’Erġajt fl-Għar, fil-ġabrab F’Altamira*.
3. Peter Serracino-Inglott jissuġgerixxi li forsi l-kelma “kisba” seta’ kellha l-istess effett fejn

Azzopardi juža l-kelma “akkwist” (ara l-kumment tiegħu għall-poezija f’*Linji Ġodda*). Jien manaqbilx għal kollox. Il-kelma “akkwist” aktar tagħti sens ta’ xi haġa mixtrija bil-flus: f’dan il-każ “fil-flus taċ-ċaħda”, u għaldaqstant “akkwist” qiegħda f’lokhha. “Kisba” kienet aktar tagħti sens ta’ xi haġa mirbuha jew mogħiġiha bi dritt milli mixtrija.